

Vaihtoehtojen vertailu auttaa päätöksenteossa

Ideakortti-sarjaa julkaisee Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakesin Kuntapalvelut -tulosalueen Kuntien hyvinvointistrategiat -ryhmä.

Ideakorteissa esitellään ideoita ja ratkaisuja, joiden avulla eri alojen ammattilaiset voivat kehittää toimintatapojaan.

ISSN 1456-4475

Päätöksen vaikutuksia ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin voidaan arvioida ennalta. Vaihtoehtojen arviointi ja vertailu tuo esille ratkaisuvaihtoehtojen hyvät ja huonot puolet. Niiden pohjalta voidaan valita paras mahdollinen ratkaisu sekä edistää ratkaisun positiivisia vaikutuksia tai vähentää negatiivisia vaikutuksia.

Miksi vaihtoehtojen arviointia ja vertailua tarvitaan?

Ihmiin kohdistuvien vaikutusten arviointi (IVA) on prosessi, jossa arvioidaan ennalta tietyn hankkeen, ohjelman tai päätöksen vaikutuksia ihmisten terveyteen ja hyvinvointiin. Erilliset terveysvaikutusten arviointi (TVA) ja sosiaalisten vaikutusten arviointi (SVA) voidaan yhdistää IVA:ksi. Tämä ideakortti kuvaa vaihtoehtojen vertailua, joka on yksi IVA-prosessin vaiheista. Muista vaiheista kerrotaan omissa ideakorteissaan.

IVA-prosessin aikaisemmissa vaiheissa on kuvattu erilaisia ratkaisuvaihtoehtoja ja tunnistettu niistä aiheutuvia vaikutuksia. Nyt on aika arvioida ja vertailla vaikutuksia.

Parhaimmillaan arvioinnissa keskustellaan asioista eikä henkilöityneistä mielipiteistä. Vertailun avulla voidaan perustella, miksi tietty vaihtoehto on sopivin valinta tässä tilanteessa. Osallistujat oppivat toistensa näkemyksistä. Vertailu on tällöin enemmän yhteisön oman ymmärryksen muodostusprosessi kuin yksiselitteinen lopputulos.

Arvioinnissa huomioidaan eri näkökulmat

Arvioinnissa kuvataan kunkin vaihtoehdon toteuttamisen seuraukset. Seurauksia voi mallintaa tai kuvata sanallisesti todennäköistä tulevaisuutta. Kun jokaisen vaihtoehdon seuraukset on kuvattu samalla tarkkuudella, voidaan vaihtoehtojen vaikutuksia vertailla keskenään.

Olipa arvioinnin tekijänä yksi tai useampi ihminen, on tärkeää, että eri hallinnonalat ja vaikutusten kohteet (asiakkaat, henkilökunta, kuntalaiset ja eri väestöryhmät) voivat osallistua arviointiin.

Myös poikkihallinnollisten vaikutusketjujen tunnistaminen ja kielteisten vaikutusten lieventämiskeinojen pohtiminen edellyttävät eri tahojen yhteistyötä.

Päätöksentekijät voivat osallistua prosessiin määrittämällä tarkasteltavalle päätökselle tavoitteet ja osallistumalla arvokeskusteluun päätöksenteon yhteydessä.

Laadullinen ja määrällinen arviointi täydentävät toisiaan

"Normaali ja ongelmaton lapsi käyttää Riihimäen kaupungin palveluja syntymästään aikuisikään 90 000 euron verran.

Jos lapsen ongelmia joudutaan ratkomaan huostaanotolla ja perhehoidolla, erityistoimenpide maksaa 210 000 euroa. Hinnat on laskettu vuoden 2004 tasossa."

(Hämeen Sanomat 17.1.2007)

"Kuntalisän maksamista ei voida perustella taloudellisesti edullisena vaihtoehtona. Sen sijaan perustelut lapsen edulla ovat oikeita. Riittävän tiivis ja hyvä vanhempien suhde lapseen kolmen ensimmäisen ikävuoden aikana edistää lapsen kehitystä. Riittävän tiiviin suhteen lapseen vanhemmat kykenevät luomaan myös työssä käydessään, mutta helpompaa se on, jos lapsi hoidetaan kotona."

(Riihimäen perusturvaltk. 19.08.2003)

Laske kustannukset

Määrällisessä arvioinnissa vastataan kysymyksiin "kuinka paljon, milloin". Sitä käytetään ilmiöissä, jotka voidaan luokitella ja mitallistaa (esim. euro, hoitopäivä, verensokeri tai äänen voimakkuus).

Erilaiset laskelmat, indikaattorit ja mallinnukset ovat yleisimpiä määrällisen arvioinnin menetelmiä. Sovellutuksia voivat olla esimerkiksi budjettilaskelmat tai altistumismallit.

Kustannustarkastelut ovat yksi määrällisen arvioinnin muoto. Kustannustarkastelujen lähtökohtana on ilmiön matemaattinen mallintaminen. Kustannusvertailut edellyttävät selkeitä malleja, vaihtoehtojen yhteismitallisuutta ja käytettyjen suureiden samanlaisuutta. Kustannuslaskennasta on kerrottu lisää muissa ideakorteissa (katso takakansi).

Kuvaa laadulliset asiat

Laadullisessa arvioinnissa vastataan kysymyksiin "mitä, miksi, kuinka." Laadullisten menetelmien avulla voidaan kuvata asioita, jotka ovat vaikeasti mitattavia tai kokemusperäisiä. Tällaisia ovat onnellisuuteen, viihtyisyyteen tai yhteisöllisyyteen liittyvät vaikutukset.

Helposti mitattavat tekijät saavat usein eniten painoarvoa päätöksenteossa. Kuitenkin päätösten taustalla vaikuttavat yhtä paljon asenteet, mielikuvat, toiveet ja pelot. Niiden esittämisessä laadullinen arviointi on käyttökelpoisin väline.

Siinä missä mitattavien suureiden etsiminen ja esittäminen tähtää yksiselitteiseen yhden parhaan tulevaisuuden löytämiseen, laadullisten tekijöiden käsittely korostaa prosessia ja työn aikana tapahtuvaa oppimista.

Vertailulla pyritään löytämään paras mahdollinen ratkaisu ja tunnistamaan mahdolliset haitat

	Vaihtoehto 0: Kehitysvammaisten jatko-opetus Salossa loppuu kokonaan	Vaihtoehto 1: Kuntayhtymä hakee vammaisten opetukseen opetuslupaa ja lisäpaikkoja	Vaihtoehto 2: Perusturvalautakunta järjestää kehitysvammaisten jatko-opetuksen Salossa
Asiakas	ammattitutkintoa ei mahdollista suorittaa kotipaikkakunnalla, koskee 4-7 henkilöä	nykytilanne säilyy ja mahdollisesti paranisi, monipuolisemmat opiskelumahdollisuudet	opetus säilyy Salossa, opetusta voidaan myydä muille kunnille
Perusturva	paineet päivätoiminnan tai työtoiminnan järjestämiseen nuorille	erityisosaaminen seudulla säilyy ja vahvistuu	opetuksen järjestäminen kokonaan uusi tehtävä
Talous	menot kasvavat, palkkakustannukset lisää (30 000 euroa)	ei muutosta kaupungin / perusturvan talouteen	n. 1 000 000 euroa/v + ruokailukustannukset

(Salon perusturvaltk. 26.4.2006)

Vaihtoehtojen arviointi ja vertailu

Jokaisesta vaihtoehdosta kuvataan mahdollisten vaikutusten suunta, laajuus ja kohdentuminen. Tarkoituksena ei ole laskea vaikutuksia yhteen pisteyttämällä tai muuntamalla niitä rahaksi. Vaikutukset kuvataan niille ominaisimmalla tavalla, jolloin perustelut jäävät julkisiksi.

Erittelevä vertailumenetelmä antaa mahdollisuuden laajaan ja monipuoliseen vaihtoehtojen tarkasteluun. Erittelevät vertailumenetelmät lähtevät siitä, että yhteiskunnassa vallitsee erilaisia mielipiteitä. Siksi yhtä ja ainoaa "oikeaa" tai "parasta" vaihtoehtoa ei välttämättä ole, vaan kullakin vaihtoehdolla on hyviä ja huonoja puolia. Vaihtoehtojen paremmuuden arvottaminen on päätöksentekijän vastuulla.

Yhteenvetotaulukko apuna

Vaihtoehtojen vertailussa ja arvioinnin raportoinnissa voidaan käyttää yhteenvetotaulukkoa. Taulukossa kunkin vaikutuksen ja vaihtoehdon leikkauspisteeseen kirjataan arvio vaikutuksesta. Yhteenvetotaulukon etuna on, että siinä vaikutukset tulee käytyä läpi systemaattisesti ja läpinäkyvästi.

Yhteenvetotaulukossa vaikutukset esitetään tiivistetysti ja yksityiskohtaiset vaikutuskuvaukset kirjataan toisaalle arviointimateriaaliin. On hyvä kirjata myös eri tahojen toisistaan poikkeavat käsitykset vaikutuksista, niiden kohdentumisesta tai tavoitteiden toteutumisesta.

Eri vaihtoehtojen vaikutuksia arvioitaessa voidaan myös pohtia, kuinka kielteisiä vaikutuksia vähennetään ja myönteisiä vaikutuksia vahvistetaan.

Lisää tietoa

www.stakes.fi/iva

Stakes (2006). Ihmisiin kohdistuvien vaikutusten arviointi. Stakesin ideakortti 1/06.

Stakes (2004). Kuntien päätösten ennakoarviointi. Stakesin ideakortti 1/04.

Stakes (2007). Lautakuntapäätösten nopea ennakoarviointi. Stakesin ideakortti 2/07.

Stakes (2006). Vaikutusten tunnistaminen. Stakesin ideakortti 2/06.

Stakes (2007). Vaihtoehtoja on – otetaan ne käyttöön. Stakesin ideakortti 3/07.

Stakes (2005). Ennakoarviointi kaavoituksessa – malli yhteistyöstä. Stakesin ideakortti 3/05.

Stakes (2005). Hissi on halvempi. Stakesin ideakortti 2/05.

Stakes (2005). Asunnon korjaus alentaa vanhuspalvelujen kustannuksia. Stakesin ideakortti 4/05.

Stakes (2007). Hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen johtaminen. Stakesin ideakortti 1/07.

Julkaisija

Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus Stakes

Kuntapalvelut -tulosalue,
Kuntien hyvinvointistrategiat -ryhmä

<http://groups.stakes.fi/KHS/FI>

Postiosoite
PL 220, 00531 Helsinki

www.stakes.fi

Ideakortit on luettavissa osoitteessa:
<http://groups.stakes.fi/KHS/FI/julkaisut/ideakortit.htm>

"Muuramen seudun terveystakeskuspalveluiden tulevaisuustarkastelussa työ aloitettiin työpajalla, jossa haettiin yhteistä näkemystä terveys- ja hyvinvointipalveluiden järjestämiseen. Jyväskylän ammattikorkeakoulu johti työtä ja mukana oli terveydenhuollon kuntayhtymän poliittista ja virkamiesjohtoa. Kuulemistilaisuuksia järjestettiin kuntayhtymän henkilöstölle sekä sosiaalitoimen ja kuntien johtoryhmille. Tavoitteita kerättiin esimerkiksi palvelustrategioista. Eri toteuttamisvaihtoehtoja tarkasteltiin mm seuraavien tavoitteiden kautta:

- laadukkaiden palveluiden turvaaminen kuntalaisille
- osaajien saatavuus ja ammattitaito
- johtamisen järjestäminen."

(Jyväskylän ammattikorkeakoulu; Leena Liimatainen & Katri Ryttyläinen 2005)

Tavoitteiden toteutumisen analyysi

Eräs tapa vertailla vaikutuksia on määritellä päätökselle tavoitteet ja tarkastella, kuinka ne toteutuvat kussakin vaihtoehdossa. Tavoitteet voivat olla laadullisia tai määrällisiä. Tavoitteiden toteutumisen lisäksi kannattaa kuvata myös ei-toivotut vaikutukset. Joskus päätöksestä aiheutuvat haitat voivat olla hyötyjä suurempia.

Tulosten raportointi

Vertailun tulokset voidaan esittää:

- taulukkona vaikutuksista tai tavoitteiden toteutumisesta
- kuvaamalla vaihtoehtojen hyötyjä ja haittoja
- eri ihmisryhmien näkökulmasta

Tulosten raportointi voi sisältyä esittelymateriaaliin, suunnittelu- tai päätösasiakirjaan (esim. hyvinvointiohjelma) tai se voi olla erillinen arviointiselostus. Raportointia on myös arviointiprosessin aikana tapahtuva tiedon jakaminen eri tahoille. Arvioinnin lopputuotos annetaan päättäjille. Päättäjät valitsevat saamaansa arviointimateriaalia apuna käyttäen jatkosuunnitteluun etenevän vaihtoehdon.

Vaihtoehtojen vertailussa:

- kuvataan ja arvioidaan vaikutukset määrällisten ja laadullisten menetelmien avulla
- punnitaan vaihtoehtojen hyötyjä ja haittoja
- tehdään yhteenvedo arvioinnin tuloksista ja haitallisten vaikutusten lieventämiskeinoista.